Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (druga izba)

z dnia 9 września 2015 r.*

Odesłanie prejudycjalne — Zbliżanie ustawodawstw — Ochrona praw pracowniczych w przypadku przejęcia przedsiębiorstw, zakładów lub części przedsiębiorstw lub zakładów — Pojęcie przejęcia zakładu — Obowiązek wystąpienia z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym na podstawie art. 267 akapit trzeci TFUE — Zarzucane naruszenie prawa Unii przez sąd krajowy, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu na mocy prawa krajowego — Prawo krajowe uzależniające prawo do naprawienia szkody poniesionej w związku z takim naruszeniem od wcześniejszego uchylenia orzeczenia powodującego tę szkodę

W sprawie C-160/14

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Varas Cíveis de Lisboa (Portugalia) postanowieniem z dnia 31 grudnia 2013 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 4 kwietnia 2014 r., w postępowaniu:

João Filipe Ferreira da Silva e Brito i in.

przeciwko

Estado português,

TRYBUNAŁ (druga izba),

w składzie: R. Silva de Lapuerta (sprawozdawca), prezes izby, K. Lenaerts, wiceprezes Trybunału, pełniący obowiązki sędziego drugiej izby, J.C. Bonichot, A. Arabadjiev i C. Lycourgos, sędziowie,

rzecznik generalny: Y. Bot,

sekretarz: M. Ferreira, główny administrator,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 25 lutego 2015 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

— w imieniu J.F. Ferreiry da Silvy e Brito i in. przez C. Góis Coelho, S. Estimę Martins oraz R. Oliveirę, advogados,

— w imieniu rządu portugalskiego przez L. Ineza Fernandesa oraz A. Fonsecę Santos, działających w charakterze pełnomocników,

— w imieniu rządu czeskiego przez M. Smolka oraz J. Vláčila, działających w charakterze pełnomocników,

* Język postępowania: portugalski.

— w imieniu rządu francuskiego przez G. de Bergues'a, D. Colasa oraz F.X. Bréchota, działających w charakterze pełnomocników,

— w imieniu rządu włoskiego przez G. Palmieri, działającą w charakterze pełnomocnika, wspieraną przez F. Varrone, avvocato dello Stato,

— w imieniu Komisji Europejskiej przez J. Enegrena, M. Françę, M. Konstantinidisa oraz M. Kellerbauera, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 11 czerwca 2015 r.,

wydaje następujący

Wyrok

1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 1 ust. 1 dyrektywy Rady 2001/23/WE z dnia 12 marca 2001 r. w sprawie zbliżania ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do ochrony praw pracowniczych w przypadku przejęcia przedsiębiorstw, zakładów lub części przedsiębiorstw lub zakładów (Dz.U. L 82, s. 16 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 5, t. 4, s. 98), art. 267 akapit trzeci TFUE oraz niektórych zasad ogólnych prawa Unii.

2 Wniosek ten został przedstawiony w ramach sporu toczącego się pomiędzy J.F. Ferreirą da Silvą e Brito oraz 96 innymi osobami a Estado português (państwem portugalskim) w przedmiocie zarzucanego naruszenia prawa Unii, przypisywanego Supremo Tribunal de Justiça (sądowi najwyższemu).

Ramy prawne

Prawo Unii

3 Za pomocą dyrektywy 2001/23 ujednolicono przepisy dyrektywy Rady 77/187/EWG z dnia 14 lutego 1977 r. w sprawie zbliżania ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do ochrony praw pracowniczych w przypadku przejęcia przedsiębiorstw, zakładów lub części przedsiębiorstw lub zakładów (Dz.U. L 61, s. 26), w brzmieniu zmienionym dyrektywą Rady 98/50/WE z dnia 29 czerwca 1998 r. (Dz.U. L 201, s. 88).

4 Zgodnie z motywem 8 dyrektywy 2001/23:

„Względy pewności prawnej i przejrzystości wymagały, aby pojęcia prawne przejęcia zostały wyjaśnione w świetle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości. Wyjaśnienie to nie zmienia zakresu stosowania dyrektywy 77/187/EWG, interpretowanej przez Trybunał Sprawiedliwości".

5 Artykuł 1 ust. 1 lit. a) i b) dyrektywy 2001/23 stanowi:

„a) Niniejsza dyrektywa ma zastosowanie do każdego przypadku przejęcia przedsiębiorstwa, zakładu lub części przedsiębiorstwa, zakładu, przez innego pracodawcę w wyniku prawnego przeniesienia własności lub łączenia.

b) Zgodnie z [z zastrzeżeniem] lit. a) i dalszymi postanowieniami [dalszych postanowień] niniejszego artykułu, przejęcie w rozumieniu niniejszej dyrektywy następuje wtedy, kiedy przejmowana jest jednostka gospodarcza, która zachowuje swoją tożsamość, oznaczającą zorganizowane połączenie zasobów, którego celem jest prowadzenie działalności gospodarczej, bez względu na to, czy jest to działalność podstawowa czy pomocnicza".

6 Artykuł 3 ust. 1 akapit pierwszy wspomnianej dyrektywy stanowi:

„Prawa i obowiązki zbywającego wynikające z umowy o pracę lub stosunku pracy istniejącego w momencie przejęcia przechodzą, w wyniku tego przejęcia, na przejmującego”.

Prawo portugalskie

7 Artykuł 13 Lei nº 67/2007 – Aprova o Regime da Responsabilidade Civil Extracontratual do Estado e Demais Entidades Públicas (ustawy nr 67/2007 ustanawiającej system odpowiedzialności pozaumownej państwa i innych podmiotów publicznych) z dnia 31 grudnia 2007 r. (*Diário da República*, 1 seria, nr 251 z dnia 31 grudnia 2007 r., s. 91117), zmienionej ustawą nr 31/2008 r. z dnia 17 lipca 2008 r. (*Diário da República*, 1 seria, nr 137 z dnia 17 lipca 2008 r., s. 4454, zwanej dalej „RRCEE”), stanowi:

„1. Bez uszczerbku dla możliwości dochodzenia odszkodowania za niesłuszne skazanie i bezzasadne pozbawienie wolności państwo ponosi odpowiedzialność cywilną za szkody wyrządzone przez wydanie orzeczenia sądowego, które jest oczywiście sprzeczne z konstytucją, bezprawne lub nieuzasadnione z uwagi na poważny błąd w ustaleniach faktycznych.

2. Możliwość wytoczenia powództwa o odszkodowanie jest uzależniona od wcześniejszego uchylenia przez właściwy sąd orzeczenia, którego wydanie wyrządziło szkodę”.

Postępowanie główne i pytania prejudycjalne

8 W dniu 19 lutego 1993 r. spółka Air Atlantis SA (zwana dalej „AIA”), utworzona w 1985 r. i działająca w sektorze nieregularnego transportu lotniczego (loty czarterowe), została rozwiązana. W tej sytuacji powodowie w postępowaniu głównym otrzymali wypowiedzenia ich umów o pracę w ramach procedury zwolnień grupowych.

9 Od dnia 1 maja 1993 r. przewoźnik TAP, który był głównym akcjonariuszem AIA, rozpoczął wykonywanie części lotów zakontraktowanych wcześniej przez AIA na okres od 1 maja do 31 października 1993 r. TAP wykonał również pewną ilość lotów czarterowych, których dotychczas nie obsługiwał, jako że były to trasy obsługiwane tradycyjnie przez AIA. W tym celu TAP używał części wyposażenia, które AIA wykorzystywała dotychczas w swojej działalności, między innymi cztery samoloty. TAP przejął również obowiązek zapłaty opłat leasingowych z tytułu umów leasingu dotyczących tych samolotów oraz zaczął korzystać z wyposażenia biurowego, jakie AIA posiadała i z którego korzystała w swoich biurach w Lizbonie i w Faro (Portugalia), a także z innych składników majątku tej spółki. Ponadto TAP zatrudnił niektórych byłych pracowników AIA.

10 Następnie powodowie w postępowaniu głównym zaskarżyli do Tribunal do Trabalho de Lisboa (sądu pracy w Lizbonie) rozwiązanie z nimi stosunków pracy w ramach zwolnień grupowych, wnosząc o przywrócenie ich do pracy w TAP oraz zapłatę wynagrodzeń.

11 Orzeczeniem z dnia 6 lutego 2007 r. Tribunal do Trabalho de Lisboa częściowo uznał powództwo dotyczące zwolnień grupowych i zarządził przywrócenie powodów w postępowaniu głównym do pracy w ramach odpowiednich grup zaszeregowania oraz zasądził zapłatę odszkodowania. W wyroku Tribunal do Trabalho de Lisboa stwierdził, że w niniejszym przypadku miało miejsce przejęcie zakładu, a przynajmniej jego części, gdyż wskutek wstąpienia przez TAP w dotychczasowe stosunki pracy została zachowana tożsamość zakładu, a ponadto jego działalność była kontynuowana.

12 Od wyroku została wniesiona apelacja do Tribunal da Relação de Lisboa (sądu apelacyjnego w Lizbonie), który wyrokiem z dnia 16 stycznia 2008 r. uchylił wyrok wydany w pierwszej instancji w zakresie, w jakim na jego mocy nakazano TAP przywrócić do pracy powodów w postępowaniu głównym i wypłacić im odszkodowania z tym uzasadnieniem, że prawo do wniesienia powództwa w celu zaskarżenia zwolnienia grupowego uległo przedawnieniu.

13 Powodowie w postępowaniu głównym wnieśli wówczas skargę kasacyjną do Supremo Tribunal de Justiça, który wyrokiem z dnia 25 lutego 2009 r. orzekł, że zwolnienia grupowe były zgodne z prawem. Sąd ten stwierdził, że nie wystarczy, by działalność gospodarcza była „po prostu kontynuowana", aby można było stwierdzić przejęcie zakładu, ale konieczne jest też zachowanie tożsamości zakładu. Tymczasem w niniejszym przypadku, gdy TAP wykonywał rozpatrywane loty latem 1993 r., nie posłużył się „jednostką" o tej samej tożsamości co „jednostka", która wcześniej należała do AIA. W braku identyczności pomiędzy dwiema „jednostkami" zdaniem Supremo Tribunal de Justiça nie ma możliwości, aby uznać, że doszło do przejęcia zakładu.

14 Supremo Tribunal de Justiça stwierdził również, że nie doszło do przejścia klienteli z AIA do TAP. Ponadto zdaniem tego sądu AIA posiadała zakład związany z określonym towarem, jakim była licencja, która nie podlega przeniesieniu, co uniemożliwiało przejęcie zakładu, ponieważ przedmiotem sprzedaży mogły być jedynie poszczególne dobra, a nie sam zakład.

15 W odniesieniu do stosowania prawa Unii Supremo Tribunal de Justiça zauważył, że Trybunał, skonfrontowany z sytuacjami, w których dane przedsiębiorstwo kontynuowało działalność dotychczas prowadzoną przez inną spółkę, orzekł, iż „sama ta okoliczność" nie pozwala na stwierdzenie, że doszło do przejęcia jednostki gospodarczej, ponieważ „jednostki takiej nie można sprowadzić tylko do działalności, jaką ona prowadzi".

16 Ponieważ niektórzy powodowie w postępowaniu głównym zwrócili się do Supremo Tribunal de Justiça o wystąpienie do Trybunału Sprawiedliwości z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, sąd ten stwierdził, że „[o]bowiązek wystąpienia z odesłaniem prejudycjalnym, jaki ciąży na sądach krajowych, których orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu na mocy prawa wewnętrznego, powstaje tylko wtedy, gdy owe sądy uznają, że odwołanie się do prawa Unii jest niezbędne dla rozstrzygnięcia toczącego się przed nimi sporu, a także wtedy, gdy pojawiła się kwestia dotycząca wykładni tego prawa". Ponadto, biorąc pod uwagę orzecznictwo Trybunału dotyczące wykładni norm Unii dotyczących przejęcia przedsiębiorstwa, zdaniem sądu nie istniała „żadna istotna wątpliwość" w wykładni tych norm, „która nakazywałaby wystąpić z pytaniem prejudycjalnym".

17 Supremo Tribunal de Justiça stwierdził również, że „[s]am Trybunał Sprawiedliwości wyraźnie uznał, iż prawidłowe stosowanie prawa [Unii] może być tak oczywiste, że nie pozostawia ono miejsca na jakiekolwiek racjonalne wątpliwości co do sposobu rozstrzygnięcia powstałej kwestii, co w rezultacie również w tym wypadku zwalnia sąd krajowy z obowiązku odesłania prejudycjalnego. Tymczasem [zdaniem tego sądu krajowego] z uwagi na treść [przepisów prawa Unii] powołanych przez [powodów w postępowaniu głównym], wobec ich wykładni dokonanej przez Trybunał, wobec tych ostatnich oraz w świetle okoliczności sprawy, które uwzględniono […], nie ma żadnych racjonalnych wątpliwości w kwestii interpretacji, które wymagałyby wystąpienia z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym […]".

18 Supremo Tribunal de Justiça podkreślił ponadto, że „istnieje utrwalone orzecznictwo Trybunału w kwestii wykładni przepisów [prawa Unii], które dotyczą »przejęcia zakładu«, przy czym w dyrektywie [2001/23] dokonano konsolidacji zawartych w niej pojęć pod wpływem tego orzecznictwa, w związku z czym pojęcia te są obecnie jasne z punktu widzenia orzecznictwa (zarówno wspólnotowego, jak i krajowego), co oznacza, że nie jest konieczne w niniejszej sprawie przeprowadzenie uprzedniej konsultacji z Trybunałem […]".

19 W tej sytuacji powodowie w postępowaniu głównym wystąpili przeciwko Estado português z powództwem z tytułu odpowiedzialności pozaumownej, żądając zasądzenia od niego zapłaty odszkodowania za niektóre wyrządzone szkody majątkowe. W uzasadnieniu powództwa podnieśli oni, że wyrok wydany przez Supremo Tribunal de Justiça jest w oczywisty sposób sprzeczny z prawem, ponieważ zawiera błędną wykładnię pojęcia przejęcia zakładu w rozumieniu dyrektywy 2001/23 oraz ponieważ sąd ten naruszył swój obowiązek wystąpienia do Trybunału Sprawiedliwości z pytaniami prejudycjalnymi dotyczącymi wykładni prawa Unii.

20 Estado português twierdzi, że zgodnie z art. 13 ust. 2 RRCEE wytoczenie powództwa o zapłatę odszkodowania wymaga wcześniejszego uchylenia orzeczenia powodującego szkodę przez właściwy sąd i przypomina, że skoro nie uchylono wyroku Supremo Tribunal de Justiça, należało umorzyć postępowanie w sprawie żądanego naprawienia szkody.

21 Sąd odsyłający wyjaśnia, że należy ustalić, czy wyrok wydany przez Supremo Tribunal de Justiça jest w oczywisty sposób sprzeczny z prawem ze względu na błędną interpretację pojęcia „przejęcia zakładu" w świetle dyrektywy 2001/23 i znanych mu okoliczności faktycznych. Należy ponadto ustalić, czy Supremo Tribunal de Justiça miał obowiązek wystąpić z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, o co się do niego zwrócono.

22 W powyższych okolicznościach Varas Cíveis de Lisboa (izby cywilne w Lizbonie) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

„1) Czy dyrektywa 2001/23, a w szczególności jej art. 1 ust. 1, powinna być interpretowana w ten sposób, że pojęcie »przejęcia zakładu« obejmuje sytuację, w której spółka działająca na rynku lotów czarterowych zostaje rozwiązana w wyniku decyzji jej większościowego akcjonariusza, który sam jest spółką czynnie działającą w sektorze lotnictwa, i w ramach likwidacji, spółka dominująca:

— wstępuje w prawa rozwiązanej spółki, stając się stroną umów leasingu i trwających umów o loty czarterowe zawartych z agencjami turystycznymi;

— prowadzi działalność wcześniej prowadzoną przez rozwiązaną spółkę;

— przywraca niektórych pracowników wcześniej oddelegowanych do pracy w rozwiązanej spółce i powierza im identyczne zadania;

— przejmuje drobne wyposażenie rozwiązanej spółki?

2) Czy art. 267 TFUE powinien być interpretowany w ten sposób, że Supremo Tribunal de Justiça wobec okoliczności faktycznych opisanych powyżej, a także wobec faktu, że sądy krajowe niższej instancji, które rozpatrywały sprawę, wydały sprzeczne orzeczenia, ma obowiązek wystąpienia z odesłaniem prejudycjalnym do Trybunału, przedstawiając pytanie dotyczące prawidłowej wykładni pojęcia »przejęcia zakładu« w rozumieniu art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23?

3) Czy prawo Unii, a w szczególności zasady sformułowane przez Trybunał w wyroku Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513) dotyczące odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzone jednostkom w związku z naruszeniem prawa Unii dokonanym przez sąd krajowy orzekający w ostatniej instancji, sprzeciwia się zastosowaniu przepisu krajowego, który uzależnia możliwość dochodzenia odszkodowania od wcześniejszego uchylenia orzeczenia, którego wydanie wyrządziło szkodę?".

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie pytania pierwszego

23 Poprzez to pytanie sąd odsyłający zwraca się do Trybunału o wyjaśnienie, czy wykładni art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23 należy dokonywać w ten sposób, że pojęcie „przejęcia zakładu" obejmuje sytuację, w której spółka działająca na rynku lotów czarterowych zostaje rozwiązana przez swego akcjonariusza większościowego, który sam jest przedsiębiorstwem transportu lotniczego, i w której to sytuacji następnie ta ostatnia spółka wstępuje w prawa rozwiązanej spółki, stając się stroną umów leasingu samolotów i bieżących umów o loty czarterowe, prowadzi działalność wcześniej prowadzoną przez rozwiązaną spółkę, przywraca do pracy niektórych pracowników wcześniej oddelegowanych do pracy w rozwiązanej spółce i powierza im identyczne co wcześniej wykonywane obowiązki oraz przejmuje drobne wyposażenie rozwiązanej spółki.

24 W celu udzielenia odpowiedzi na to pytanie należy przypomnieć, że Trybunał orzekł, iż dyrektywa 77/187, skodyfikowana dyrektywą 2001/23 miała zastosowanie do wszystkich wypadków zmiany, w ramach stosunków umownych, osoby fizycznej lub prawnej odpowiedzialnej za prowadzenie przedsiębiorstwa, która wykonuje obowiązki pracodawcy w stosunku do pracowników przedsiębiorstwa (zob. wyroki: Merckx i Neuhuys, C-171/94 i C-172/94, EU:C:1996:87, pkt 28; Hernández Vidal i in., C-127/96, C-229/96 i C-74/97, EU:C:1998:594, pkt 23; a także Amatori i in., C-458/12, EU:C:2014:124, pkt 29 i przytoczone tam orzecznictwo).

25 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem dyrektywa 2001/23 ma na celu zapewnienie ciągłości istniejących stosunków pracy w ramach jednostki gospodarczej, niezależnie od zmiany właściciela. Decydującym kryterium dla ustalenia istnienia przejęcia w rozumieniu tej dyrektywy jest zatem okoliczność, czy dana jednostka zachowuje swą tożsamość, co wynika w szczególności z faktycznej kontynuacji działalności lub jej ponownego podjęcia (zob. wyroki: Spijkers, 24/85, EU:C:1986:127, pkt 11, 12; Güney-Görres i Demir, C-232/04 i C-233/04, EU:C:2005:778, pkt 31 i przytoczone tam orzecznictwo; a także Amatori i in., C-458/12, EU:C:2014:124, pkt 30 i przytoczone tam orzecznictwo).

26 W celu ustalenia, czy warunek ten został spełniony należy wziąć pod uwagę wszystkie okoliczności faktyczne charakteryzujące daną transakcję, do których zalicza się w szczególności rodzaj przedsiębiorstwa lub zakładu, o który chodzi, przejęcie lub brak przejęcia składników majątkowych takich jak budynki i ruchomości, wartość składników niematerialnych w chwili przejęcia, przejęcie lub brak przejęcia pracowników przez nowego pracodawcę, przejęcie lub brak przejęcia klienteli, a także stopień podobieństwa działalności prowadzonej przed przejęciem i po przejęciu oraz czas ewentualnego zawieszenia tej działalności. Okoliczności te stanowią jednakże tylko częściowe aspekty oceny, która musi być dokonana całościowo, i stąd nie mogą być oceniane osobno (zob. wyroki: Spijkers, 24/85, EU:C:1986:127, pkt 13; Redmond Stichting, C-29/91, EU:C:1992:220, pkt 24; Süzen, C-13/95, EU:C:1997:141, pkt 14; a także Abler i in., C-340/01, EU:C:2003:629, pkt 33).

27 W szczególności Trybunał podkreślił, że waga, jaką należy przypisać poszczególnym kryteriom różni się oczywiście w zależności od prowadzonej działalności, a nawet stosowanych metod produkcji lub eksploatacji w przedsiębiorstwie, zakładzie lub części zakładu (zob. wyroki: Süzen, C-13/95, EU:C:1997:141, pkt 18; Hernández Vidal i in., C-127/96, C-229/96 i C-74/97, EU:C:1998:594, pkt 31; Hidalgo i in., C-173/96 i C-247/96, EU:C:1998:595, pkt 31; a także podobnie, UGT-FSP, C-151/09, EU:C:2010:452, pkt 28).

28 To właśnie w świetle tych nauk płynących z orzecznictwa należy dokonać oceny pierwszego pytania prejudycjalnego, uwzględniając podstawowe okoliczności faktyczne przedstawione przez sąd krajowy w postanowieniu odsyłającym, a w szczególności w brzmieniu pytania pierwszego.

29 Na wstępie należy podkreślić, że w sytuacji takiej jak rozpatrywana w postępowaniu głównym, która dotyczy sektora transportu lotniczego, przejęcie wyposażenia trzeba uznać za istotny element do oceny istnienia „przejęcia zakładu" w rozumieniu art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23 (zob. podobnie wyrok Liikenne, C-172/99, EU:C:2001:59, pkt 39).

30 W tym względzie z postanowienia odsyłającego wynika, że TAP wstąpił w prawa AIA, stając się stroną umów leasingu samolotów i faktycznie z nich korzystał, o czym świadczy przejęcie elementów wyposażenia niezbędnych do kontynuowania działalności poprzednio wykonywanej przez AIA. Ponadto przejęta została pewna ilość innych narzędzi.

31 Jak zauważył rzecznik generalny w pkt 48, 51, 53, 56 i 58 swojej opinii, inne czynniki potwierdzają, w świetle kryteriów przypomnianych w pkt 26 niniejszego wyroku, że w sprawie w postępowaniu głównym doszło do „przejęcia zakładu" w rozumieniu art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23. Podobnie jest w wypadku wstąpienia TAP w prawa AIA w ramach trwających umów lotów czarterowych z agencjami turystycznymi, co tłumaczy przejęcie klientów AIA przez TAP, rozwinięcie przez TAP działalności lotów czarterowych na trasach wcześniej obsługiwanych przez AIA, co odzwierciedla kontynuację przez TAP działalności wcześniej wykonywanej przez AIA, przywrócenie do pracy w ramach TAP pracowników oddelegowanych do AIA celem wykonywania identycznych obowiązków, jakie wykonywali w ramach tej ostatniej spółki, co tłumaczy przejęcie przez TAP części personelu, który świadczył pracę na rzecz AIA, a wreszcie przejęcie przez TAP, z dniem 1 maja 1993 r., części działalności w zakresie lotów czarterowych wykonywanych przez AIA do dnia jej rozwiązania w lutym 1993 r., co świadczy o tym, że przejęta działalność praktycznie nie została zawieszona.

32 W tych okolicznościach, do celów stosowania art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23 bez znaczenia pozostaje okoliczność, że podmiot, którego narzędzia i część personelu zostały przejęte, został zintegrowany, nie zachowawszy swojej niezależnej struktury organizacyjnej, ze strukturami TAP, ponieważ została zachowana więź pomiędzy z jednej strony tym wyposażeniem i personelem przejętym przez tę ostatnią spółkę a z drugiej strony, kontynuacją wykonywanej wcześniej przez rozwiązaną spółkę działalności. W tym kontekście faktycznym niewielkie znaczenie ma to, że dane wyposażenie było wykorzystywane zarówno do realizacji regularnych lotów, jak i lotów czarterowych, biorąc pod uwagę, iż w każdym razie rozpatrywane loty stanowiły działalność w zakresie transportu lotniczego i że TAP, o czym trzeba przypomnieć, honorował zobowiązania umowne AIA dotyczące tych lotów czarterowych.

33 Z pkt 46 i 47 wyroku Klarenberg (C-466/07, EU:C:2009:85) wynika bowiem, że to, co stanowi istotny element do stwierdzenia zachowania tożsamości przejmowanego podmiotu, to nie zachowanie specyficznej struktury organizacyjnej narzuconej przez zbywającego różnym elementom produkcji, które są przedmiotem przejęcia, ale zachowanie funkcjonalnej więzi współzależności i komplementarności między tymi elementami produkcji.

34 Tym samym zachowanie takiej więzi funkcjonalnej pomiędzy różnymi przejmowanymi czynnikami pozwala przejmującemu na wykorzystywanie ich w celu prowadzenia identycznej lub analogicznej działalności gospodarczej, nawet jeśli, po dokonaniu przejęcia, są one włączone w ramy nowej, odmiennej struktury organizacyjnej (zob. wyrok Klarenberg, C-466/07, EU:C:2009:85, pkt 48).

35 Biorąc powyższe pod uwagę, na pytanie pierwsze należy odpowiedzieć w taki sposób, że wykładni art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23 należy dokonywać w ten sposób, iż pojęcie „przejęcia zakładu" obejmuje sytuację, w której spółka działająca na rynku lotów czarterowych zostaje rozwiązana przez swego akcjonariusza większościowego, będącego również przedsiębiorstwem transportu lotniczego, a następnie ta ostatnia spółka wstępuje w prawa rozwiązanej spółki, stając się stroną umów leasingu samolotów i bieżących umów o loty czarterowe, prowadzi działalność wcześniej prowadzoną przez rozwiązaną spółkę, przywraca niektórych pracowników wcześniej oddelegowanych do pracy w rozwiązanej spółce, powierzając im identyczne obowiązki co wcześniej wykonywane oraz przejmuje drobne wyposażenie rozwiązanej spółki.

W przedmiocie pytania drugiego

36 Poprzez to pytanie sąd odsyłający zmierza do ustalenia, czy biorąc pod uwagę okoliczności takie jak rozpatrywane w postępowaniu głównym, a w szczególności, to, że w niższych instancjach sądowych wydane zostały rozbieżne orzeczenia dotyczące wykładni pojęcia „przejęcia zakładu" w rozumieniu art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23, wykładni art. 267 akapit trzeci TFUE należy dokonywać w ten sposób, że sąd, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu w prawie krajowym, jest zasadniczo zobowiązany zwrócić się do Trybunału o wykładnię tego pojęcia.

37 W tym względzie, o ile prawdą jest, że procedura przewidziana w art. 267 TFUE stanowi instrument współpracy pomiędzy Trybunałem i sądami krajowymi, dzięki któremu Trybunał dostarcza sądom krajowym elementów wykładni prawa Unii, które są im niezbędne dla rozstrzygnięcia przedstawionych im sporów, o tyle jednak w sytuacji, gdy nie istnieje w prawie krajowym żaden środek prawny do zaskarżenia wyroku sądu krajowego, to sąd ten jest co do zasady zobowiązany wystąpić do Trybunału zgodnie z art. 267 akapit trzeci TFUE, jeśli podniesiona została przed nim kwestia dotycząca wykładni prawa Unii (zob. wyrok Consiglio nazionale dei geologi i Autorità garante della concorrenza e del mercato, C-136/12, EU:C:2013:489, pkt 25 i przytoczone tam orzecznictwo).

38 Co się tyczy zakresu tego obowiązku, z utrwalonego orzecznictwa od czasu ogłoszenia wyroku Cilfit i in. (283/81, EU:C:1982:335) wynika, że sąd, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu według prawa wewnętrznego, ma, w przypadku pojawienia się przed nim kwestii dotyczącej prawa Unii, obowiązek zwrócić się do Trybunału z pytaniem prejudycjalnym, chyba że stwierdzi, że pytanie to nie jest istotne dla sprawy, że Trybunał dokonał już wykładni danego przepisu prawa Unii lub że prawidłowe zastosowanie prawa Unii jest tak oczywiste, iż nie pozostawia jakichkolwiek racjonalnych wątpliwości.

39 Trybunał uściślił ponadto, że istnienie takiej ewentualności należy oceniać z uwzględnieniem cech charakterystycznych prawa Unii i szczególnych trudności, jakie sprawia jego wykładnia, oraz niebezpieczeństwa rozbieżności w orzecznictwie wewnątrz Unii (wyrok Intermodal Transports, C-495/03, EU:C:2005:552, pkt 33).

40 Wyłącznie do sądu krajowego należy ocena, czy prawidłowe stosowanie prawa Unii jest na tyle oczywiste, że nie pozostawia ono miejsca na jakiekolwiek racjonalne wątpliwości, i w związku z tym należy do niego również decyzja o powstrzymaniu się od kierowania do Trybunału pytania o interpretację prawa Unii, które powstało w postępowaniu przed tym sądem (zob. wyrok Intermodal Transports, C-495/03, EU:C:2005:552, pkt 37 i przytoczone tam orzecznictwo).

41 W tym względzie samo w sobie istnienie sprzecznych ze sobą orzeczeń wydanych przez inne sądy krajowe nie może stanowić decydującego czynnika, który może narzucać obowiązek stosowania art. 267 akapit trzeci TFUE.

42 Sąd orzekający w ostatniej instancji może bowiem uznać, niezależnie od dokonania przez sądy niższej instancji określonej wykładni przepisu prawa Unii, że wykładnia, jaką ma zamiar nadać temu przepisowi, inna od tej, którą przedstawiły te sądy, nie pozostawia jakichkolwiek racjonalnych wątpliwości.

43 Należy jednak podkreślić, że w odniesieniu do rozważanego w tym przypadku obszaru i jak wynika z pkt 24–27 niniejszego wyroku, wykładnia pojęcia „przejęcia zakładu" wzbudziła wiele pytań ze strony dużej liczby sądów krajowych, które w związku z tym czuły się zmuszone zwrócić się do Trybunału. Te pytania świadczą nie tylko o istnieniu trudności w interpretacji, ale także o występowaniu zagrożenia rozbieżności w orzecznictwie na poziomie Unii.

44 Wynika z tego, że w okolicznościach takich jak w sprawie w postępowaniu głównym, charakteryzujących się zarówno sprzecznymi liniami orzeczniczymi w odniesieniu do pojęcia „przejęcia zakładu" na szczeblu krajowym w rozumieniu dyrektywy 2001/23, jak i powtarzającymi się trudnościami w interpretacji tego pojęcia w różnych państwach członkowskich, sąd krajowy, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu na mocy prawa krajowego, musi dopełnić swego obowiązku wystąpienia do Trybunału z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym po to, aby uniknąć ryzyka błędnej wykładni prawa Unii.

45 Z powyższego wynika, że na pytanie drugie trzeba odpowiedzieć tak, iż wykładni art. 267 akapit trzeci TFUE należy dokonywać w ten sposób, że sąd, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu w prawie krajowym, jest zobowiązany zwrócić się do Trybunału z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczącym wykładni pojęcia „przejęcia zakładu" w rozumieniu art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23 w okolicznościach takich jak rozpatrywane w sprawie w postępowaniu głównym, w których zarówno wydane zostały rozbieżne orzeczenia dotyczące wykładni tego pojęcia przez niższe instancje sądowe, a także istnieją powtarzające się trudności w jego interpretacji w różnych państwach członkowskich.

W przedmiocie pytania trzeciego

46 Poprzez swoje pytanie trzecie sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, czy wykładni prawa Unii, a w szczególności zasad sformułowanych przez Trybunał w obszarze odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzane jednostkom w związku z naruszeniem prawa Unii dokonanym przez sąd, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu na mocy prawa krajowego, należy dokonywać w ten sposób, że sprzeciwia się ono prawu krajowemu, które jako warunku wstępnego wymaga uchylenia orzeczenia, którego wydanie przez ten sąd wyrządziło szkodę, podczas gdy takie uchylenie jest w praktyce wykluczone.

47 W tym względzie należy przypomnieć, że w obliczu zasadniczej roli, jaką pełni władza sądownicza w ochronie praw, które jednostki czerpią z norm prawa Unii, pełna skuteczność tych norm zostałaby zakwestionowana, a ochrona praw, jakie ustanawiają, uległaby osłabieniu, gdyby była wykluczona możliwość uzyskania przez jednostki, pod pewnymi warunkami, naprawienia szkody wyrządzonej im w związku z naruszeniem prawa wspólnotowego przez orzeczenie sądu państwa członkowskiego orzekającego w ostatniej instancji (zob. wyrok Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 33).

48 Sąd odsyłający stawia sobie pytanie o zgodność z tymi zasadami normy zawartej w art. 13 ust. 2 RRCEE, która stanowi, że możliwość wystąpienia z wnioskiem o odszkodowanie z tytułu tej odpowiedzialności „jest uzależnione" od uprzedniego uchylenia orzeczenia powodującego szkodę przez właściwy organ sądowy.

49 Z tego wynika, że jakakolwiek skarga dotycząca odpowiedzialności państwa z tytułu naruszenia obowiązku wynikającego z naruszenia obowiązku przewidzianego w art. 267 akapit trzeci TFUE jest niedopuszczalna w braku uchylenia orzeczenia powodującego szkodę.

50 Należy przypomnieć, że jeżeli spełnione są trzy przesłanki dotyczące powstania odpowiedzialności państwa, czego ustalenie jest zadaniem sądu krajowego, naprawienie przez państwo konsekwencji wyrządzonej szkody powinno nastąpić zgodnie z prawem krajowym, przy czym zasady ustalone w prawie krajowym w obszarze naprawienia szkody nie mogą być mniej korzystne niż zasady dotyczące podobnych krajowych środków prawnych (zasada równoważności) ani nie mogą być tak skonstruowane, by w praktyce uniemożliwiały lub nadmiernie utrudniały otrzymanie odszkodowania (zasada skuteczności) (zob. wyrok Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, pkt 62 i przytoczone tam orzecznictwo).

51 Tymczasem norma prawa krajowego, taka jak zawarta w art. 13 ust. 2 RRCEE może nadmiernie utrudniać uzyskanie naprawienia szkody spowodowanej rozpatrywanym naruszeniem prawa Unii.

52 Z przedłożonych Trybunałowi akt sprawy, jak również z debaty przeprowadzonej podczas rozprawy wynika bowiem, że sytuacje, w których orzeczenia Supremo Tribunal de Justiça mogą podlegać rewizji, są bardzo ograniczone.

53 Rząd portugalski utrzymuje w tym względzie, że rozpatrywany przepis prawa krajowego podyktowany jest troską o poszanowanie zasady powagi rzeczy osądzonej oraz zasady pewności prawa. Rząd ten podkreśla w szczególności, że w sytuacji rozpatrywanej w postępowaniu głównym kontrola oceny, której dokonał organ sądowy orzekający w ostatniej instancji, jest niezgodna z pełnioną przez ten organ sądowy funkcją, ponieważ celem realizowanym przez jego orzeczenia jest ostateczne zakończenie sporu, pod rygorem podważenia praworządności i poszanowania orzeczeń sądowych, a także osłabienia instancyjności władzy sądowniczej.

54 Prawdą jest, że Trybunał podkreślił znaczenie, jakie zasada powagi rzeczy osądzonej posiada zarówno w porządku prawnym Unii, jak i w krajowych porządkach prawnych, uściślając, że w braku uregulowań Unii w tym zakresie sposób wykonania tej zasady należy do wewnętrznego porządku prawnego państw członkowskich na mocy zasady ich autonomii proceduralnej (zob. podobnie wyrok Fallimento Olimpiclub, C-2/08, EU:C:2009:506, pkt 22, 24).

55 Co się tyczy wpływu zasady powagi rzeczy osądzonej na sytuację rozpatrywaną w postępowaniu głównym, wystarczy przypomnieć, że uznanie zasady odpowiedzialności państwa z tytułu orzeczenia sądu orzekającego w ostatniej instancji samo w sobie nie skutkuje podważeniem powagi rzeczy osądzonej takiego orzeczenia. Postępowanie, którego celem jest pociągnięcie do odpowiedzialności państwa, ma inny przedmiot i niekoniecznie musi toczyć się pomiędzy tymi samymi stronami co postępowanie, w którym zapadło orzeczenie korzystające z powagi rzeczy osądzonej. Strona skarżąca w postępowaniu dotyczącym odpowiedzialności państwa uzyskuje bowiem w razie wygranej zasądzenie od państwa odszkodowania, lecz niekoniecznie podważenie powagi rzeczy osądzonej orzeczenia sądowego, które tę szkodę spowodowało. W każdym razie zasada odpowiedzialności państwa, właściwa dla wspólnotowego porządku prawnego, wymaga takiego odszkodowania, a nie rewizji orzeczenia sądu, które spowodowało szkodę (zob. wyrok Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, pkt 39).

56 Co się tyczy argumentu dotyczącego naruszenia zasady pewności prawa, należy zauważyć, że nawet przy założeniu, że zasada ta mogłaby być uwzględniona w sytuacji prawnej, takiej jak rozpatrywana w postępowaniu głównym, nie może ona w żaden sposób przeważyć nad zasadą odpowiedzialności państwa członkowskiego za szkody wyrządzone jednostkom wskutek naruszenia przez to państwo prawa Unii.

57 Uwzględnienie zasady pewności prawa spowodowałoby bowiem – w sytuacji, gdy orzeczenie wydane przez sąd ostatniej instancji opiera się na oczywiście błędnej wykładni prawa Unii – uniemożliwienie jednostce dochodzenia praw, które może ona czerpać z porządku prawnego Unii, a w szczególności praw, które wynikają z tej zasady odpowiedzialności państwa.

58 Tymczasem ta ostatnia zasada jest nierozerwalnie związana z systemem traktatów, na których opiera się Unia (zob. podobnie wyrok Specht i in., od C-501/12 do C-506/12, C-540/12 i C-541/12, EU:C:2014:2005, pkt 98 i przytoczone tam orzecznictwo).

59 W tych okolicznościach poważnej przeszkody, takiej jak wynikająca z normy krajowej rozpatrywanej w postępowaniu głównym, w skutecznym stosowaniu prawa Unii, a w szczególności tak fundamentalnej zasady jak zasada odpowiedzialności państwa za naruszenie prawa Unii nie można uzasadnić ani zasadą powagi rzeczy osądzonej, ani zasadą pewności prawnej.

60 Z powyższej analizy wynika, że na pytanie trzecie należy odpowiedzieć w taki sposób, iż wykładni prawa Unii, a w szczególności zasad sformułowanych przez Trybunał w obszarze odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzane jednostkom w związku z naruszeniem prawa Unii dokonanym przez sąd, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu na mocy prawa krajowego, należy dokonywać w ten sposób, że sprzeciwia się ono prawu krajowemu, które jako warunku wstępnego wymaga uchylenia orzeczenia, którego wydanie przez ten sąd wyrządziło szkodę, podczas gdy takie uchylenie jest w praktyce wykluczone.

W przedmiocie kosztów

61 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (druga izba) orzeka, co następuje:

1) **Wykładni art. 1 ust. 1 dyrektywy Rady 2001/23/WE z dnia 12 marca 2001 r. w sprawie zbliżania ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do ochrony praw pracowniczych w przypadku przejęcia przedsiębiorstw, zakładów lub części przedsiębiorstw lub zakładów należy dokonywać w ten sposób, że pojęcie „przejęcia zakładu" obejmuje sytuację, w której spółka działająca na rynku lotów czarterowych zostaje rozwiązana przez swego akcjonariusza większościowego, będącego również przedsiębiorstwem transportu lotniczego, a następnie ta ostatnia spółka wstępuje w prawa rozwiązanej spółki, stając się stroną umów leasingu samolotów i bieżących umów o loty czarterowe, prowadzi działalność wcześniej prowadzoną przez rozwiązaną spółkę, przywraca niektórych pracowników wcześniej oddelegowanych do pracy w rozwiązanej spółce, powierzając im identyczne obowiązki co wcześniej wykonywane oraz przejmuje drobne wyposażenie rozwiązanej spółki.**

2) **Wykładni art. 267 akapit trzeci TFUE należy dokonywać w ten sposób, że sąd, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu w prawie krajowym, jest zobowiązany zwrócić się do Trybunału z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczącym wykładni pojęcia „przejęcia zakładu" w rozumieniu art. 1 ust. 1 dyrektywy 2001/23 w okolicznościach takich jak rozpatrywane w sprawie w postępowaniu głównym, w których zarówno zostały wydane rozbieżne orzeczenia dotyczące wykładni tego pojęcia przez niższe instancje sądowe, jak i istnieją powtarzające się trudności w jego interpretacji w różnych państwach członkowskich.**

3) **Wykładni prawa Unii, a w szczególności zasad sformułowanych przez Trybunał w obszarze odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzane jednostkom w związku z naruszeniem prawa Unii dokonanym przez sąd, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu na mocy prawa krajowego, należy dokonywać w ten sposób, że sprzeciwia się ono prawu krajowemu, które jako warunku wstępnego wymaga uchylenia orzeczenia, którego wydanie przez ten sąd wyrządziło szkodę, podczas gdy takie uchylenie jest w praktyce wykluczone.**

Podpisy